

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИБОРІВ ДО І ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ У ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ: ЗАГАЛЬНОІМПЕРСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА

У статті, на тлі загальної політичної ситуації в Російській імперії, аналізується регіональна специфіка діяльності органів державної влади Подільської губернії щодо організації та проведення виборів до І Державної Думи.

Ключові слова: вибори, Державна Дума, влада, Подільська губернія, губернатор, виборча комісія.

Складність сучасних трансформаційних політичних процесів, наявність ризиків породжених пошуками ефективної моделі виборчої системи у незалежній Українській державі, викликають гостру потребу у вивченні історичного досвіду запровадження на її теренах представницьких установ, форм і методів діяльності органів влади із підготовки та проведення виборів. У цьому контексті значну теоретичну та практичну цінність має аналіз організації виборчих перегонів у першу установу парламентського типу в Російській імперії, до складу якої входила більша частина українських земель — Державну Думу. Інтерес до цієї проблеми посилюється у зв'язку із її недостатнім висвітленням в історичній та політичній літературі. Дотичними до означеного питання є праці А. А. Дмитрієнко [28], В. І. Михайлової [30], С. М. Сидельникова [31], М. А. Циганюка [32].

Попри значне зацікавлення дослідників інститутом Державної Думи, регіональні особливості діяльності центральних та місцевих органів влади щодо організації виборчого процесу в губерніях імперії і, зокрема Подільській, залишаються практично не з'ясованими. У той же час Подільська губернія на виборах до І Державної Думи продемонструвала найвищу електоральну явку в Російській імперії, що не в останню чергу було зумовлено довірою до місцевої влади та слабкістю адміністративного тиску з боку останньої.

Початок ХХ століття в історії Російської імперії позначився масштабними соціально-політичними процесами, які призвели до суттєвих змін у державному устрої. Важливим елементом цих змін стало запровадження інституту Державної Думи. З її появою розпочався складний та суперечливий процес трансформації абсолютної монархії в конституційну. Під тиском революційних виступів 1905 р., самодержавство було змушене стати на шлях лібералізації режиму і продемонструвати прагнення до модернізації по-

літичної системи за допомогою скликання представницької установи на виборній основі.

Вже 18 лютого 1905 р. цар обіцяв залучати обраних від населення людей до участі в попередній розробці та обговоренні законопроектів [33, с. 157]. Йшлося про утворення законодавчого інституту, що мав формуватися виборчим шляхом та допомагати монарху і царському уряду в управлінні державою. Незабаром заступником міністра внутрішніх справ С. Є. Крижановським було розроблено положення про Державну Думу [32, с. 221].

6 серпня 1905 р. царська обіцянка набула реальних форм — були затверджені маніфест і положення про вибори до Державної Думи, яка за проектом міністра внутрішніх справ О. Г. Булігіна мала б тільки дорадчі права. При маніфесті був оприлюднений закон про впровадження Думи. Його перший пункт передбачав, що: «Державна Дума запроваджується для попередньої розробки і обговорення законодавчих пропозицій, які мають силу Основних Законів і передаються через Державну Раду до Верховної Самодержавної Влади» [17, с. 80]. Тодішній прем'єр-міністр С. Ю. Вітте у своїх мемуарах трактував таку Думу як дорадчий заклад, але з правом повної свободи висловлення своїх поглядів з питань, що розглядаються [15, с. 488].

По всій імперії розпочалася підготовка до виборів у Державну Думу. Їх проведення на місцях покладалося на губернські державні адміністрації. Не стояла осторонь від цих важливих процесів і Подільська губернія. Перебуваючи у руслі загальноімперської політики, місцева влада приступила до абсолютно нового виду роботи — організації виборів. Складність цієї діяльності полягала не лише у її новизні, а й у відсутності детальних інструкцій, які б регламентували повноваження губернських та повітових адміністрацій. Центральна влада явно запізнювалася з їх розробкою. У такій ситуації Подільська губерньська адміністрація виявила ініціативу і вже 6 вересня 1906 р. провела засідання Губерньського у селянських справах присутствія. Предметом його розгляду були питання про застосування «Положення про вибори до Державної Думи», оскільки останнє ставило більше запитань, ніж давало відповідей і викликало плуралізм думок серед представників місцевої влади. Особливо хвилювало губернських можновладців те, що таке різноманіття поглядів може передатися найчисельнішій верстві населення краю — селянству. Було вирішено: поки не надійде детальна інструкція МВС, головам мирових з'їздів провести засідання мирових посеред-

ників і виробити однотипний порядок і спосіб оголошення та роз'яснення селянам Височайшого Маніфесту 6 серпня 1905 р. Виконання ж даного Маніфесту покласти на тих самих мирових посередників [1, арк. 56].

Перед посередниками було поставлено такі завдання:

1. На волосних сходах ознайомити їх учасників із актами 6 серпня 1905 р.; детально роз'яснити їм зміст цих актів; указати селянам на значення обрання своїми представниками достойних осіб; пояснити механізм обрання уповноважених від волосних сходів і порядок оскарження постанов сходів із цього питання.
2. Роз'яснити посадовим особам волосного і сільського правління, що вони, беручи участь у сході при обранні уповноважених, жодним чином не повинні здійснювати тиск на сход у цьому питанні, оскільки вкрай важливо, щоб вибори уповноважених відбувалися спокійно, безпристрасно і щоб обрані відповідали одноголосному бажанню членів сходу.
3. Пояснити, що строк і порядок скликання волосних сходів для обрання уповноважених буде вказаний додатково після отримання інструкції МВС й що волосні правління після виборів уповноважених повинні будуть негайно надати їхні списки повітовим предводителям дворянства [1, арк. 57-57зв].

Таким чином, губерньська адміністрація досить швидко зорієнтувалася у новій політичній ситуації та спромоглася на розробку досить детальної інструкції. Цим, частково, був заповнений вакуум інформаційного зв'язку між владою та населенням із приводу виборів. Така позиція влади, безумовно, сприяла зменшенню кількості чуток у краї навколо нових ініціатив самодержавства, зміцнювала в середовищі селянства надії на Думу та зменшувала вплив революційної агітації.

Проте недолугість виборчого закону та майбутньої «Булігінської» Думи була очевидна для окремих представників місцевої влади. Так, гайсинський предводитель дворянства В. С. Завойко в листі до генерал-губернатора Н. В. Клейгельса 28 вересня 1905 р. вказував, що «... обрання представників селянства на зараз існуючих волосних сходах не дасть селу спокою, селянам упевненості у дотриманні й відстоюванні їхніх інтересів» [1, арк. 81]. Тому Завойко пропонував переобрати у Гайсинському повіті волосні сходи і просив покласти роз'яснення виборчого законодавства селянам на нього та ще кількох осіб, серед яких були: голова з'їзду мирових

посередників О. Д. Козловський, член повітової управи у справах земського господарства В. М. Шпакович, мировий суддя 1-ї дільниці Гайсинського округу В. К. Савлуков та ще ряд землевласників і управителів маєтків. Предводитель дворянства брав на себе відповідальність за їхню діяльність, указуючи, що вона буде значною протипагою до антиурядової пропаганди [1, арк. 81зв]. Однак ініціатива Завойка не була підтримана генерал-губернатором [6, арк. 105].

Отримавши відповідні розпорядження МВС, Подільська губерньська адміністрація у прискореному темпі розпочала підготовку виборів до «Булігінської» Думи. Так, 24 вересня 1905 р. губернатор О. О. Ейлер екстреним циркуляром зобов'язав повітових предводителів дворянства негайно розпочати складання списків осіб, що мали право участі у виборах. Роботу вимагалось закінчити до 10 жовтня, оскільки опублікування списків було призначено на 15 жовтня. Вибори на волосних сходах, попередніх та виборчих з'їздах повітових землевласників і міських виборців планувалось завершити до 5 грудня, а обрання депутатів в губерньському виборчому зібранні не пізніше 15 грудня [4, арк. 1].

Хитання, які спостерігалися в МВС та адміністрації Південно-Західного краю стосовно організації виборчого процесу, не могли не вплинути на розпорядження губерньської влади. Яскравий приклад цьому — діаметральна протилежність поглядів на питання про участь у передвиборних зібраннях виборців та виборщиків представників поліції. Так, Київський, Подільський та Волинський генерал-губернатор 28 вересня 1905 р. указував на обов'язковість присутності на передвиборних зібраннях чинів поліції [6, арк. 80зв]. За відсутності губернатора О. О. Ейлера, віце-губернатор І. М. Неклюдов, виконавши це побажання, 30 вересня 1905 р. видав циркуляр начальника поліції, яким вказувалось на обов'язковість призначення для присутності на зібраннях виборців чинів поліції. Вони зобов'язувалися бути ввічливими і тактовними, а головне — знати закони і розпорядження уряду та місцевої влади, що стосувалися організації виборів. З одного боку, в циркулярі підкреслювалася суто наглядова роль поліцейських, а з іншого, — їм надавалося право у випадку порушення закону закривати зібрання. Такі підготовчі зібрання було дозволено проводити лише в міських поселеннях [14, арк. 12]. Це давало змогу владі ефективніше контролювати ці збори, не виїжджаючи у віддалені населенні пункти. Ці вимоги були покликані забезпечити спокій на передвиборних зібраннях і, одночасно, з'ясувати та проконтролювати настрої населення.

Однак уже 4 жовтня 1905 р. надійшов циркуляр МВС із протилежними вимогами. У ньому вказувалося, що присутність чинів поліції на передвиборних зібраннях не є обов'язковою, а правом присутності на зібраннях виборщиків слід користуватися з особливою обережністю і лише в крайніх випадках [1, арк. 87зв]. Вказуючи на таку розбіжність, Подільський губернатор просив генерал-губернатора надати йому додаткові вказівки стосовно цього питання. Але незабаром, із виданням Маніфесту 17 жовтня, політична ситуація різко змінилася. Очевидно, що ця подія стала повною несподіванкою для губерньської влади.

Після проголошення Маніфесту 17 жовтня, у якому прозвучала обіцянка царя скликати Думу із законодавчими функціями, начальники поліції й повітові справники не знали як діяти: чи залишається в силі розпорядження губернатора від 30 вересня 1905 р.? Тому вони почали звертатися до губернатора з проханням роз'яснити це питання. Так, ольгопільський повітовий справник у своєму рапорті губернатору від 25 жовтня просив пояснень із цього приводу [14, арк. 15]. Губернатор змушений був відмінити циркуляр від 30 вересня, а всі інші розпорядження зобов'язав узгоджувати з начальами, проголошеними у Маніфесті 17 жовтня [14, арк. 15зв].

Виборчий Закон 11 грудня 1905 р., що значно розширив коло осіб яким надавалося виборче право, ще більше посилив розгубленість представників повітової влади. Нові виборчі порядки були вкрай несподіваними. Так, повітові справники довго не могли звикнути до того, що для проведення з'їздів виборців та передвиборних зборів не потрібно нічийого дозволу. Тому вони засипали губерньську канцелярію заявами виборців із проханнями дозволити те чи інше зібрання. Це набуло таких масштабів, що губернатор урешті-решт змушений був дати додаткові пояснення з цього питання. У секретному циркулярі повітовим справникам та Кам'янець-Подільському поліцмейстеру від 4 лютого 1906 р. він указував: «Ще раз пояснюю: підготовчі зібрання виборців і виборщиків у Державну Думу не вимагають нічийого дозволу. Виборщики і виборці, які хочуть провести зібрання, лише повідомляють начальнику поліції не пізніше як за 24 години про час і місце зібрання, а також надають іменні списки учасників для вжиття поліцейських заходів, щоб сторонні особи не мали доступу в приміщення, де проходить зібрання» [14, арк. 37-37зв]. Така позиція губернатора спростовує твердження С. М. Сидельникова про те, що місцева влада дуже рідко дозволяла передвиборні

зібрання, через що агітація в повітових містах Подільської губернії була зведена до нуля [31, с. 128].

Що стосується питання про присутність на зібраннях представників поліції, то воно було вирішено позитивно, оскільки центральна влада, побоюючись зриву виборів представниками радикальних політичних організацій, зобов'язала губернаторів за допомогою поліції організувати ретельну охорону всіх виборчих зібрань. У циркулярі міським управам, повітовим управам у справах земського господарства, повітовим справникам від 19 лютого 1906 р. губернатор указав їм на необхідність ужити всіх заходів для охорони закладів, у яких оприлюднюються списки виборців, бо в країні були випадки їх викрадення і знищення [14, арк. 41]. Циркуляром губернатора від 28 лютого 1906 р. повітовим справникам і Кам'янець-Подільському поліцеймейстеру було поставлено завдання забезпечити охорону та повну безпеку всіх виборчих зібрань, а саме: передвиборних з'їздів дрібних землевласників, повітових виборчих з'їздів і міських губернських зібрань із виборів до Державної Думи [14, арк. 49].

У той же час центральна та місцева влада робили все можливе, щоб заспокоїти підбурюване революційною пропагандою населення та спонукати його до участі у виборах. З цією метою своєрідний метод «батога і пряника» застосовувався щодо селянства губернії. З одного боку, у кожне волосне правління надсилалися звернення губернатора до селян Подільської губернії, де повідомлялося про те, що 18 січня 1906 р. у Петербурзі відбулася зустріч імператора Миколи II з представниками від селянства Курської губернії, на якій він запевнив останніх, що незабаром буде скликана Державна Дума, яка спільно з ним вирішить як покращити життя селян. Тут же селянству доводили, що із ліквідацією викупних платежів вони стали справжніми власниками землі, тому якщо право приватної власності буде порушене, то це торкнеться і їхнього майна. Отже, щоб цього не сталося, потрібно жити спокійно, не піддаватися на підбурювання недобрих людей та чекати, що скаже Державна Дума, обравши до неї достойних представників [2, арк. 48; 3, арк. 28]. З другого — посадових осіб волосних правлень, які затримувалися з обранням уповноважених від селян у повітові комісії, що займалися підготовкою селянства до майбутніх виборів, під загрозою найстрогішої відповідальності негайно зобов'язували це зробити [3, арк. 3-3зв].

Для організації виборчого процесу була створена мережа спеціальних комісій у справах про вибори до Державної

Думи. Вони були створені у кожному повіті, а координувала їхню діяльність Подільська губернська комісія у справах виборів до Державної Думи. До складу комісій входили члени Кам'янець-Подільського окружного суду, предводителі дворянства, мирові посередники, податкові інспектори, міські голови. Функціональними обов'язками комісій були: призначення та організація виборчих з'їздів, розгляд скарг виборців, перевірка права на участь у виборах, а також розв'язання інших питань, що виникали у процесі підготовки та проведення виборів. Матеріали діяльності Подільської губернської комісії дають змогу проаналізувати найтиповіші проблеми, що були предметом її розгляду та повітових комісій під час виборів до I Державної Думи.

Так, Могилівська комісія 14 лютого 1906 р. звернулася до губернської з проханням дати роз'яснення закону. Вона з'ясовувала, чи можна на попередніх з'їздах проводити вибори шляхом подачі записок, якщо на з'їзд прибуде більше 500 осіб чи вибори на таких з'їздах проводяться, незалежно від кількості виборщиків, балотуванням кулями [8, арк. 1]. Губернська комісія пояснила, що ст. 2 §X Закону 11 грудня 1905 р. стосується з'їздів дрібних землевласників та духовенства; і якщо число виборців перевищує 500 осіб, вибори проводяться поданням записок [8, арк. 2].

Були й інші неясності закону, які вносили плутанину в організацію виборчого процесу. Про це, зокрема, свідчить звернення новоушицького міського голови А. Т. Яворського до губернської комісії. У ньому він просив відмінити рішення Новоушицької повітової комісії про призначення його одночасно головою Дунаєвецького і Новоушицького з'їзду міських виборців, логічно пояснюючи, що одна людина не може бути одночасно у двох різних місцях. Тому він пропонував покласти виконання цих обов'язків у м-ку Дунаївці на староушицького міського старосту. Губернська комісія визнала постанову повітової комісії правильною, такою, що відповідає ст. II Положення про вибори до Державної Думи [9, арк. 3,8]. Згодом компроміс було знайдено: повітова комісія призначила головуючим на з'їзді у м-ку Дунаївці заступника новоушицького міського голови О. М. Грудзинського [11, арк. 74зв].

Члени Балтської повітової комісії 7 березня 1906 р. звертали увагу губернської на неясність Закону 11 грудня стосовно того, чи підлягають включенню в списки виборців сільські старости і збирачі податків, яким виплачують утримання на службі. Губернська комісія зауважила, що оскільки вказані особи не подавали прохань про бажання

взяти участь у виборах, то це питання не можна вирішити в зв'язку з відділом VIII указу 11 грудня [13, арк. 1,3-3зв]. Зазначений відділ указу зобов'язував виборців, які не вносилися до списків на основі Положення про вибори чи як платники податків, при бажанні скористатися своїм виборчим правом, письмово заявити про це установі, що складала виборчі списки протягом трьох тижнів із моменту опублікування цього указу [17, с. 880]. Таким чином, у тонкощах виборчого законодавства не могли повністю розібратися навіть освічені члени повітових комісій, не кажучи вже про звичайних виборців.

Величезні недоліки в організації виборів спостерігалися в Вінницькому повіті. Там повітовою комісією 12 лютого 1906 р. було утворено лише один з'їзд міських виборців у м. Вінниці, що зумовило значні незручності для жителів м. Жмеринка. Прохання про створення окремого з'їзду міських виборців у Жмеринці висловив у своєму листі до губернатора від 23 лютого 1906 р. і жмеринський міський староста. До листа додавалася копія протоколу зборів жмеринських міських уповноважених, а також заява залізничних службовців. Губернатор передав звернення у губернську комісію, котра знову переклала вирішення цього питання на Вінницьку повітову комісію [12, арк. 1,2зв]. Та, у свою чергу, не поспішала змінювати власне рішення. Тому в листі від 2 березня 1906 р. до губернатора зазначене прохання повторив начальник Південно-Західної залізниці. Він пояснював необхідність створення окремого з'їзду тим, що більшість залізничних службовців, унаслідок специфіки роботи, не зможуть одночасно залишити свої робочі місця для відправки на з'їзд у Вінницю, тобто не скористаються своїм виборчим правом. Навіть член Вінницької повітової комісії, повітовий предводитель дворянства граф Д. Ф. Гейден підтримав зазначені вимоги. У телеграмі на ім'я губернатора він писав: «Прошу губернську у справі виборів комісію дозволити вибори міських виборщиків Вінницького повіту на двох з'їздах: у Вінниці й Жмеринці. З 8500 виборців Жмеринка з Браїловим дають 3000 виборців, третина міських уповноважених — залізничники. Фізично неможливо перевезти таку кількість виборців за один день із Жмеринки до Вінниці» [10, арк. 6зв]. Губернська комісія загалом підтримала зазначені прохання, але, посилаючись на те, що за такий короткий термін неможливо організувати вибори в Жмеринці згідно з вимогами закону, а також на той факт, що списки міських виборців повіту не розділені за місцем проживання, вирішила відмовити [10, арк. 7].

З аргументами губернської виборчої комісії не можна погодитися. Справді, організувати повноцінні вибори за 7 днів (вони були призначені на 13 березня, а засідання комісії відбувалося 6 березня) було досить складно. Однак уперше про потребу окремого з'їзду в Жмеринці було заявлено ще 23 лютого. Немає ніякого виправдання й позиція Вінницької повітової комісії. Адже саме в її обов'язки входила чітка організація виборчого процесу і те, щоб своїм виборчим правом змогли скористатися всі виборці. Такі дії комісії призвели до того, що 3000 виборців так і не змогли взяти участь у голосуванні.

Усе ж важко повірити, що причиною цього була лише недбалість повітової комісії та бюрократична тяганина навколо вирішення цієї проблеми. Думається, комісія навмисно затягувала вирішення питання, щоб не допустити до участі у голосуванні службовців станції Жмеринка. Адже вони належали до революційно налаштованих верств суспільства і брали активну участь у всеросійському жовтневому страйку [29, с. 23], а тому не могли обрати поміркованих виборщиків. Умисність таких дій підтверджується і тим фактом, що ще 12 лютого у Вінницьку повітову комісію було подано три списки міських виборців із розподілом за місцем проживання. Комісія ж зобов'язала міську управу звести всі списки в один і не побачила необхідності в утворенні окремих з'їздів у містах повіту [5, арк. 47зв, 48]. Подвійні стандарти комісії у ставленні до виборців міської курії Жмеринки особливо показові в порівнянні з дрібними землевласниками та священиками. В аналогічній ситуації комісія дозволила три окремі попередні з'їзди дрібних землевласників та священиків у Вінниці, Жмеринці та м-ку Пиків [5, арк. 50зв, 51].

У процесі організації виборів виникали суперечності щодо строків оголошення виборчих списків та й самих термінів проведення виборів, які постійно переносилися. Наприклад, додаткові списки осіб, що мали право на участь у виборах, оприлюднювалися в повітових управах неодноразово. Зокрема, у Ольгопільській і Кам'янецькій — 1 лютого, Могилівській — 3 лютого, Ушицькій — 6 лютого, Гайсинській — 10 лютого, Літинській — 11 лютого, причому в останній управі термін оприлюднення списків було замінено з 4 лютого [19, с. 1, 2; 20, с. 1; 21, с. 1; 22, с. 1; 27, с. 1]. Таким самим був стан справ у міських управах. Списки міських виборців були вивішені в Ушицькій міській управі — 13 січня, Вінницькій — 30 січня, Проскурівській і Балтській міських управах — 10 лютого [19, с. 1, 2; 20, с. 1; 21, с. 1; 22, с. 1; 24, с. 1; 27, с. 1]. Упродовж 7 днів із дати оголошення спис-

ків можна було оскаржувати їх неправильність і неповноту. Така неодночасність оприлюднення імен виборців, звичайно, не сприяла чіткій організації виборів, а також утруднювала своєчасне подання скарг у губернську комісію.

З'їзди виборців окремих курій відбувалися у різний час. Так, вибори уповноважених від волостей і робітників заводської, гірничої промисловості, а також залізничних майстерень були призначені на 27 лютого. Вибори уповноважених від попередніх з'їздів повітових землевласників і священнослужителів — на 6 березня [27, с. 1]. Обрання виборщиків на з'їздах міських виборців у різних повітах теж було розведено в часі. У 8 повітах (Кам'янецькому, Ушицькому, Ямпільському, Вінницькому, Гайсинському, Лeticівському, Проскурівському, Літинському) вибори були призначені на 13 березня. У Могилівському, Брацлавському, Ольгопільському і Балтському повітах вибори проводилися у два строки — 13 та 16 березня. У Балтському повіті було проведено три з'їзди міських виборців: у Балті, під головуванням міського голови В. А. Преображенського, м-ку Юзефполь, під головуванням члена міської управи Ф.М. Одольського, та в с. Воронків, де функції голови виконував член Балтської міської управи К.Ф. Козловський. Вибори були призначені на 16 березня у Балті та на 13 березня у Юзефполі і Воронкові [23, с. 1]. Вибори на з'їздах повітових землевласників відбувалися 20 березня [7, арк. 22; 25, с. 1]. Фінал виборів, тобто вибори депутатів Державної Думи в губернських зібраннях, було призначено на 26 березня [26, с. 1].

Загалом Подільська губернія обирала 199 виборщиків: із них 82 обиралися на з'їзді уповноважених від волостей, 76 — землевласників, 37 — міщан, ще 4 виборщиків обирали робітники. Для участі у з'їзді землевласників для всіх повітів губернії встановлювався земельний ценз у розмірі 150 десятин [16, с. 80-81; 17, с. 879; 18, с. 68, 76].

Іноді в процесі організації виборів спостерігалася відсутність взаєморозуміння між виборчими комісіями та місцевими посадовцями, через що виникали курйозні ситуації. Такий випадок мав місце у Вінниці. Голова місцевої повітової комісії І. С. Белінський у зверненні до губернатора 17 лютого 1906 р. скаржився на дії повітового справника, який заборонив типографії друкувати 500 примірників оголошень про утворення попередніх виборчих з'їздів. Привід для цього справник обрав украй сміховинний — відсутність на оголошенні місця для його підпису про дозвіл друку [5, арк. 52]. У відповідь на це лише 20 лютого з

губернської канцелярії надійшло роз'яснення, що на друк такого типу документів особливого дозволу не потрібно [5, арк. 54]. Таким чином, особисті амбіції посадовця та млява реакція на його дії губернської адміністрації гальмували виборчий процес у повіті.

Усе ж, незважаючи на певні недоліки та зловживання, Подільська губернська адміністрація виконала покладені на неї обов'язки і змогла забезпечити активну участь населення у виборах. На цьому наголошували навіть радянські історики, вказуючи, що Подільська губернія мала найбільший відсоток явки на попередні з'їзди дрібних землевласників загалом в імперії — 45,8% [30, с. 103; 31, с. 137]. Наведені дані подаються і в сучасних працях російських істориків [28, с. 88]. Ці цифри дещо занижені: за нашими підрахунками, у вказаних з'їздах взяли участь 54,8% виборців, занесених у списки. Для порівняння, у Катеринославській губернії цей відсоток становив — 9,5%, а в Харківській — 6,8% [30, с. 103]. Пояснювати такі розходження лише більшою вірою подільських селян у те, що Дума наділить їх землею навряд чи варто. Можна погодитися з думкою В.І. Михайлової про те, що велике значення для активної участі населення у виборах мала його довіра до місцевої влади та відсутність адміністративного тиску під час виборів [30, с. 103]. Досить високим був також відсоток явки міських виборців — 54,6% й особливо великих землевласників — 74,7%. Практично стовідсотково у виборах взяли участь робітники губернії. Вибори не відбулися лише на одному підприємстві з 62 [7, арк. 312].

Таким чином, організація виборів до I Державної Думи відбувалася у стислий термін та в умовах гострої соціальної й політичної кризи в державі. Губернська адміністрація загалом не здійснювала особливого тиску на хід та проведення виборів, хоча мало місце відсторонення окремих небажаних для влади виборців. У зв'язку з новизною виборів як для населення Поділля, так і для органів влади виникали непорозуміння щодо технології виборчого процесу та голосування. Разом із тим відносна свобода виборів у губернії була однією з причин активної явки виборців, що була найвищою в Російській імперії.

Список використаних джерел:

*Центральний державний історичний архів України
у м. Києві*

1. Ф.442. Канцелярия Киевского Подольского и Волынского генерал-губернатора. — Оп.658. — Спр.95 ч.1. Дело о выборах в I и II Государственные Думы. — 464 арк.

Державний архів Вінницької області

31. ФД.24. Малокутищанское волосное правление. — Оп.1. — Спр.4. Циркуляры Подольского губернатора о переселении крестьян в пределы Сибири, о продовольственных ссудах крестьянам казенного леса, постановления о переводе крестьян на отрубное землепользование, проект правил против возникновения стачек среди крестьян. — 68 арк.
32. ФД.25. Нижнекропивнянское волосное правление. — Оп.1. — Спр.9. Циркуляры Брацлавско-Гайсинского съезда мировых посредников, Подольского губернатора по губернскому по крестьянским делам присутствию и др.; списки убитых, раненых и пропавших безвести нижних чинов во время войны с Японией. — 138 арк.
33. ФД.255. Винницкая уездная управа по делам земского хозяйства. — Оп.1. — Спр.1. Дело с циркуляром по выборам в Государственную Думу. — 52 арк.
34. ФД.504. Винницкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп.1. — Спр.13. Журнал заседаний Винницкой комиссии по выборах в Государственную Думу. — 92 арк.

Державний архів Хмельницької області

35. Ф.117. Подольское губернское по городским делам присутствие. — Оп.2. — Спр.13. Указ Правительственного Сената, циркуляры Подольского губернатора, переписка с Подольским губернским правлением, городскими старостами, председателями съездов и др. о проведении выборов в Государственную Думу. — 484 арк.
36. Ф.117. Подольское губернское по городским делам присутствие. — Оп.2. — Спр.16. Циркуляры особого делопроизводства МВС по выборам в Государственную Думу, рапорты уездных исправников о предоставлении отчета о ходе выборов, сведения о лицах избранных выборщиками по уездам губернии, анкеты о них; отчет о ходе выборов в Летичевском уезде и др. — 361 арк.
37. Ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп.1. — Спр.3. По представлению Могилевской уездной по делам о выборах комиссии о разъяснении ей может ли применяться примечание 2 ст. §X Закона 11 декабря 1905 р. при проведении выборов на предварительных съездах мелких землевладельцев и духовенства. — 4 арк.
38. Ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп.1. — Спр.6. Прощение Новоушицкого городского головы об увольнении его от председательствования на Дунаевецком съезде городских избирателей. — 8 арк.
39. Ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу. — Оп.1. — Спр.29. По прошению начальника Юго-Западных железных дорог и Винницкого уездного

- предводителя дворянства об образовании в г. Жмеринке отдельного съезда городских избирателей. — 7 арк.
40. Ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп.1. — Спр.84. Настольный реестр Ушицкой уездной по делам о выборах в Государственную Думу комиссии. Реестр входящих документов требующих распоряжений комиссии за 1905-1906 гг. — 102 арк.
41. Ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп.1. — Спр.8. По прошению Жмеринского городского правления и служащих станции «Жмеринка» Юго-Западных железных дорог об образовании в г. Жмеринке отдельного съезда городских избирателей. — 3 арк.
42. Ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп.1. — Спр.49. По представлению Балтской уездной комиссии о разрешении вопроса подлежат ли включению в списки избирателей сельские старости и сборщики податей как лица получающие содержание по сословной службе. — 3 арк.

Кам'янець-Подільський державний міський архів

43. Ф.228. Канцелярия Подольского губернатора. — Оп.2. — Спр.27. Сообщения Главного управления МВД о привлечении к судебной ответственности 180 бывших членов Государственной Думы по делу о составлении ими в г. Выборге воззвания «Народу от народных представителей», их список и воззвание; указ царя Николая II Правительствующему Сенату о проведении выборов в Государственную Думу, телеграммы министров Столыпина, Витте, переписка с ними, циркулярные предписания Подольского губернатора начальникам полиции о ходе подготовки, проведения и результатов выборов в Государственную Думу. — 140 арк.

Законодавчі акти, мемуари

44. Витте С. Ю. Воспоминания: В 2 т. / С. Ю. Витте. — М. : Издательство социально-экономической литературы, 1960. — Т.2. — 670 с.
45. Государственная Дума узаконения 6 августа 1905 г. С предисловием проф. И. Малиновского и с приложением статьи М.Б. «Государственная Дума ее права и порядок избрания ее членов». — К. : Киевская артель печатного дела, 1905. — 120 с.
46. Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание третье. — СПб., 1908. — Т.XXV. Отделение I. — 966 с.
47. Порядок выборов в Государственную Думу. Систематический свод относящихся к сему предмету узаконений и правительственных распоряжений / сост. Н. Хлебников. — СПб. : Изд. Санкт-Петербургского Клуба Общественных деятелей, 1905. — 94 с.

Преса

48. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №7. — 25 января. — С.1-2.

49. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №10. — 4 февраля. — С.1.
50. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №8. — 28 января. — С.1.
51. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №9. — 1 февраля. — С.2.
52. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №19. — 8 марта. — С.1.
53. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №12. — 11 февраля. — С.1.
54. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №23. — 22 марта. — С.1.
55. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №16. — 25 февраля. — С.1.
56. Часть официальная // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №13. — 15 февраля. — С.1.

Монографії, статті

57. Дмитриенко А. А. Крестьяне Вятской губернии и I Государственная Дума / А. А. Дмитриенко // Отечественная история. — 2006. — №5. — С.86-91.
58. Зеленюк І. С. Революційний рух на Поділлі в період народної революції 1905-1907рр. у Росії / І. С. Зеленюк // Наукові записки Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. — Хмельницький : Б. в., 1956. — Т.3. — С.3-50.
59. Михайлова В. И. К вопросу о факторах формирования политической сознательности крестьянства в период выборов в I Государственную Думу (на материалах украинских губерний) / В. И. Михайлова // Некоторые вопросы социально-экономической и политической истории Украинской ССР : сборник научных статей.— Днепропетровск : Б. и., 1973. — Вып. 4. — С.96-104.
60. Сидельников С. М. Образование и деятельность первой Государственной Думы / С. М. Сидельников. — М. : Издание Московского университета, 1962. — 382 с.
61. Циганюк М. А. Формування виборчого законодавства в першодумський період / М. А. Циганюк // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). — К. : Інститут історії НАН України, 2005. — Випуск 32. — С.220-227.
62. Шевырин В. М. Первый опыт российского парламентаризма / В. М. Шевырин // 1905 год — начало революционных потрясений в России XX века : материалы международной конференции. — М. : Институт российской истории РАН, 1996. — С.157-187.

In the article the regional specific of activity of public authorities in Podil'ska provinces is analyzed in relation to organization and realization elections to State Duma the I of the Russian empire.

Key words: elections, State Duma, power, Podil'ska province, governor, election committee.

Отримано 10.05.11